

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.2

Ю. В. Волошина
аспірант

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ПОГРОЗИ ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОГО НАСИЛЬСТВА

Актуальність. Дотримання прав і свобод людини і громадянина, демократичні цінності та гармонізація відносин у соціумі – є одними з пріоритетних напрямків розвитку як українського законодавства так і світової спільноти загалом. Життя та здоров'я людини і громадянина, в свою чергу, є одними із найважливіших цінностей, які визначає для себе держава. Їх охорона та захист є найбільш важливим завданням органів охорони правопорядку, а законотворчий процес спрямований на утвердження та укріплення інституту прав і свобод людини і громадянина.

Спираючись на такий підхід, особливої гостроти та актуальності набуває питання індивідуальної безпеки громадян, що населяють нашу країну, оскільки рівень злочинності на теренах нашої держави все ще залишається високим. Саме тому, кримінологічна характеристика осіб, що вчиняють погрози застосування фізичного насильства з метою досягнення злочинного результату є однією з не достатньо досліджених площин серед галузей науки, а її поглиблення, в свою чергу, дозволить більш ефективно протидіяти вчиненню злочинів.

Дана тематика неодноразово поставала наріжним каменем у дослідженнях багатьох авторитетних вчених, зокрема: Є. Бафія, Ч. Беккаріа, А. Геррі, В. Голіна, І. Даньшина, Д. Дриль, Е. Дюркгейм, А. Закалюк, А. Зелінський, А. Кетле, Ч. Ломброзо, Г. Тард, Е. Феррі, М. Щедрин та багатьох інших.

Метою статті є характеристика осіб, що вчиняють погрози застосування фізичного насильства. Постановка мети, в свою чергу, дозволяє окреслити перелік завдань, до яких відносяться: загальнотеоретичний аналіз підходів до розуміння понять «психічне насильство», «погроза застосування насильства» та окреслення їх змісту; з'ясування сутності злочинів, пов'язаних із застосуванням погроз фізичного насильства та здійснення характеристики осіб, що вчиняють погрози застосування фізичного насильства.

Виклад основного матеріалу: Злочинність в Україні знаходиться на досить високому рівні, від чого у небезпеці перебувають права і свободи

людини і громадянина. Дане питання потребує негайного вирішення, а оскільки одним із видів злочинності є насильницька (шляхом вчинення як психічного так і фізичного насильства) злочинність, автором поставлено завдання охарактеризувати осіб, що вчиняють погрози застосування фізичного насильства.

Перш за все, на думку авторів, належить звернути увагу на підходи до розуміння поняття «насильницький злочин», що в перспективі може бути також застосоване в якості індикатору під час дослідження інших суміжних понять, що оточують предмет дослідження та взаємодіють з ним.

Як зазначає Л. Кулик: «Кримінологічна наука досить давно оперує поняттями «насильницькі злочини» та «насильницька злочинність»».

На думку вченого, з усього загалу злочинів «насильницькі» та «корисливо-насильницькі» виділені на підставі їх поєднання з насильством (фізичним або психічним) і корисливою спрямованістю. При цьому практично не приділяється увага формам насильства, лише відзначається їх різноманітність.

А. Алексєєв до насильницької злочинності відносить діяння, що посягають на різні об'єкти, але пов'язані єдиною мотивацією (насильницькою чи агресивно-насильницькою) [1].

Таким чином, спираючись на думку авторів, належить узагальнити зазначені позиції та здійснити спробу виокремлення підходу до розуміння поняття насильницького злочину – як сукупності умисних діянь, спрямованих на втручання у фізичну і психічну цілісність жертви злочину з метою досягнення злочинного результату.

В свою чергу, поняття психічного насильства, також має бути висвітлене в контексті даної тематики, оскільки є прямо взаємопов'язаним із зазначеною тематикою.

Так, Я. Гілінський зазначає, що насильство у різних його проявах є невід'ємним складником (елементом) суспільного буття і є предметом вивчення самостійної науки віолентології (від лат. *violentia* «насильство») або вайолентології (від англ. *violence*), а насильницькі злочини – це лише

частина насильства, поширеного у людському суспільстві [2].

Психічне насильство, як вид насильства, на думку І. Гуні – полягає в застосуванні або використанні психічного впливу на іншу людину проти її волі з метою досягнення шкідливого результату [3].

Найчастіше такий вплив проявляється у виді погрози застосувати до потерпілого чи до інших осіб фізичне насильство. Найбільш розповсюдженим його видом є погроза вбивством, заповіданням шкоди здоров'ю, позбавленням волі, але цим психічне насильство не вичерпується. По-перше, воно охоплює собою погрози й іншого характеру. Розповсюдженими, є погрози розголосити певні відомості, які потерпілий бажає зберегти в таємниці (шантаж), знищити або пошкодити майно [4].

Таким чином, належить виокремити позицію про те, що психічне насильство є досить різноманітним в своїх формах і має на меті досягнення злочинного результату, а вченими розуміється, як застосування або використання психічного впливу на іншу людину проти її волі.

В свою чергу, необхідно пов'язати вказане поняття із тематикою, анонсованою авторами дослідження та дослідивши поняття «погрози застосування фізичного насильства» утворити єдиний логічний ланцюг, що дасть змогу віднайти сутність відповідних злочинів.

Виходячи із цього належить додатково дослідити поняття «погроза застосування фізичного насильства», що може бути наведено в нормативно-правових актах або наукових напрацюваннях різних вчених-кримінологів.

Найбільш значущим, у даному питанні є трактування психічного насильства, яке наведено у Постанові Пленуму Верховного суду України № 2 від 07.02.2003 року «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи». Психічним насильством слід вважати, наприклад, погрозу завдати фізичної, моральної чи майнової шкоди [5].

Так, більшого широкого трактування поняття погрози застосування фізичного насильства набуло у Постанові Пленуму Верховного суду України № 5 від 30.05.2008 року «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» чітко визначено, що погрозою застосування фізичного насильства як способу подолання чи попередження опору потерпілої особи слід вважати залякування її застосуванням такого насильства до неї і (або) до іншої людини, доля якої потерпілій не байдужа (родича, близької особи), яке може полягати у висловлюваннях, жестах, демонструванні зброї або предметів, що можуть бути використані для нанесення тілесних ушкоджень, предметів, що імітують зброю, які потерпіла особа сприймає за справжню зброю, чи інших діях [6].

Разом із тим, звертаючись до ще одного нормативно-правового акту, а саме Постанови Пленуму Верховного суду України № 10 від 06.11.2009 року «Про судову практику у справах про злочини проти власності», погроза застосування насильства при розбої полягає в залякуванні негайним застосуванням фізичного насильства, небезпечного для життя і здоров'я потерпілого (погроза вбити, заповідати тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я чи незначною втратою працездатності, або вчинити певні дії, що у конкретній ситуації можуть спричинити такі наслідки) [7].

Таким чином, виходячи із наведених положень, належить припустити, що погрозою застосування фізичного насильства є дії злочинця, що спрямовані на залякування, без фізичного контакту з потерпілим, що мають на меті вплинути на психо-емоційний стан потерпілого з метою досягнення бажаного злочинного результату.

Разом із тим, з метою розкриття сутності злочинів, що вчиняються у спосіб погроз застосування фізичного насильства, автор, проаналізувавши особливу частину Кримінального кодексу України, обґрунтував наступну позицію: перш за все, погрози застосування фізичного насильства, як спосіб досягнення злочинного результату не можуть бути характерними для статей, що передбачають прямий фізичний контакт, без якого досягнення злочинного результату по вказаному складу злочину є неможливим (наприклад: умисне вбивство – ст. 115, тяжкі та середньої тяжкості тілесні ушкодження – ст. ст. 121, 122, згвалтування – ст. 152 та ряд інших тяжких злочинів); у складах злочинів, де для досягнення злочинного результату вистачить погрози застосування фізичного насильства (погроза вбивством – ст. 129, незаконне позбавлення волі, або викрадення людини, захоплення заручників – ст.ст. 146, 147, крадіжка, грабїж, розбій – ст. ст. 185, 186, 187) вони можуть бути застосовані в повному обсязі, як до потерпілого так і до членів його сім'ї, близьких родичів та ін.

Таки чином, належить обґрунтувати позицію про те, що злочини пов'язані із погрозою застосування фізичного насильства (психічним насильством) є за своєю сутністю досить небезпечними, оскільки хоч і не наносять миттєвої фізичної шкоди особі, але мають на меті досягнення злочинних результатів, що шкодять інтересам потерпілого та членам його сім'ї. Акцентуємо увагу також на тому, що погрози застосування фізичного насильства в будь-який момент можуть перейти в реальне застосування фізичного насильства, яке наносить значну шкоду не лише морально-психологічному стану потерпілого, а й його фізичному здоров'ю, що може призвести до серйозних проблем та є за своєю сутністю – грубим порушенням прав іншої людини злочинцем.

Звертаючись, в свою чергу, до загальних статистичних даних, належить навести наступну інформацію, що в Україні в період із січня по червень, спираючись на дані прес-служби Державної служби статистики, 2017 року було скоєно 317 633 злочини [8].

Із загальної кількості зафіксованих правоохоронними органами кримінальних проявів виділяють такі види: 36% – тяжкі та особливо тяжкі, (зазначається, що за перше півріччя відбулося 834 умисних вбивства і замахів на вбивство, а також 1050 умисних тяжких тілесних ушкоджень – 1050, 144 зґвалтування і замах на зґвалтування).

Крім того, зафіксовано понад 160 тисяч крадіжок, 25,6 тис. випадків шахрайства, а також по 1,6 тис. розбоїв і хабарництва.

Кількість потерпілих від злочинів у січні – червні 2017 року становила 223,7 тис. осіб, серед яких 80,9 тис. – жінки, 13,4 тис. – особи похилого віку та з інвалідністю 1 і 2 груп, 2,6 тис. – неповнолітні та 1,2 тис. – діти до 14 років.

Таким чином, логічно припустити, що певний відсоток від загальної цифри злочинів, відображає злочини, що були вчинені із застосуванням погроз фізичного насильства, оскільки, як було зазначено раніше, крадіжки, розбої та інші подібні злочини, можуть бути реалізовані із погрозами застосування фізичного насильства.

Належить акцентувати увагу на «аудиторії» потерпілих, що складається з найбільш вразливих осіб – це жінки, особи похилого віку та з інвалідністю, неповнолітні та діти до 14 років. Такі показники, перш за все, говорять про сприятливі умови для застосування погроз фізичного насильства як ефективного методу досягнення злочинного результату, адже залякати таким способом фізично розвинену особу у віці 20-45 років є досить складним завданням для злочинця.

В свою чергу, враховуючи проаналізовані раніше дані, належить логічно пов'язати їх із вченням про особу злочинця, яке передбачає певний набір якостей та характеристик, що притаманні лише злочинцю саме вказаного типу, оскільки для вчинення злочинів у такий спосіб особі повинен бути притаманний певний тип поведінки та соціальні чинники, що його на вчинення злочину наптовхнули.

На думку Попович О.В. насильницький тип злочинця пов'язаний з тим, що вирішення конфлікту характеризується наявністю агресивності особистості, зумовленої такими якостями індивіда, як соціальна відчуженість, знижена толерантність, озлобленість, егоцентризм тощо. Для насильницьких злочинців характерний низький рівень загальної культури й освіти. Розрізняють випадкових злочинців і стійкий («злісний») тип насильницького злочинця. Для злісного типу характерна агресивна спрямованість особистості, прагнення вирішити конфлікт за допомогою фізичної сили, жорстокість, що проявляється [9].

В свою чергу, належить акцентувати увагу на тому, що вказані соціальні фактори виховують в особі ряд негативних якостей, використовуючи які, остання згодом і вчиняє психічне насильство над своїми жертвами.

При вивченні окремих категорій злочинців істотне місце відводиться насильницькому типу злочинця (хуліган, гвалтівник, вбивця). У літературних джерелах робилися спроби встановити найбільш загальні риси насильницьких злочинців: 1) егоїзм, що нерідко переходить в егоцентризм, при якому вся поведінка особи підкоряється лише її інтересам, бажанням і потягам; примітивно-анархічна позиція: «що хочу, те й роблю»; 2) тісно пов'язана з егоїзмом (а нерідко і прямо визначена ним) зневага до інтересів і думки окремих членів суспільства, зокрема навіть найближчих цій людині людей; 3) відсутність здатності, а часто і бажання поставити себе на місце потерпілого; звідси – відсутність співчуття до потерпілого, більша чи менша жорстокість; 4) переважно афектний характер поведінки, при якій бажання, потреби і потяги, які виникають у особистості, відразу ж реалізуються, у тому числі і злочинним шляхом. Скоєння насильницьких злочинів пов'язане з агресією [10].

Тобто, виходячи із такого підходу, насильницький злочинець, чи то вчиняючи насильницькі дії чи виказуючи наміри їх вчинення чим погрожує своїй жертві керується лише власними інтересами та потребами, ігноруючи суспільно прийняті норми моралі та загальнообов'язкові та прийняті державою правила поведінки, ставлячи під загрозу інтереси, життя та здоров'я інших громадян.

В свою чергу, на думку І. Гуні погроза не охоплює собою усіх форм психічного насильства, а є лише однією із його форм, що в свою чергу виокремлює «погрозу застосування фізичного насильства» як окрему форму психічного насильства.

Такий спосіб вчинення злочинів, є негативним інформаційним впливом на психіку людини, тим, що породжує негативні емоції у потерпілого: страх, гнів, тощо. Погроза виступає одним із засобів впливу на свідому сферу психіки шляхом перенесення такої інформації від зловмисника потерпілому, тому її називають інформаційним способом вчинення психологічного насильства [3].

В деяких випадках особа, яка вчинила протизаконне насильницьке діяння, може не мати істотних відмінностей по криміногенно значущих ознаках від осіб законотворчих громадян. Наприклад, не можна не враховувати можливість здійснення злочинів у результаті неадекватного сприйняття та оцінки суб'єктом ситуації, коли він вважає, що його дії правомірні (тобто сумлінно помиляється), або не знає правової заборони або дозволу (при відсутності можливості отримати інформацію) [9, с. 22].

Дослідження даних кримінологічних ознак особи насильницького злочинця має вагомe значення при розслідуванні такої категорії злочинців словесний та психологічний портрет, складених по наявних в матеріалах кримінального провадження відомостях. Зокрема, кілька місяців знадобилося працівникам поліції для затримання киянина, який перебував у розшуку за низку зґвалтувань вчинених у спосіб погроз застосування фізичного насильства. Серед чотирьох потерпілих, всі були зґвалтовані в мікроавтобусі злочинця шляхом наполегливих пропозицій статевого контакту, але після відмови зловмисник переходив до погроз фізичною розправою в результаті чого потерпілі погоджувались на такий контакт [11].

Таким чином, даний приклад дає підстави аргументувати раніше констатовані положення про феномен особи злочинця, що погрожує фізичною розправою для досягнення злочинного результату.

Висновок. Отже, на основі проаналізованих підходів до розуміння понять «психічне насильство», «погроза застосування насильства» та окреслення їх змісту; з'ясування сутності злочинів, пов'язаних із застосуванням погроз фізичного насильства, а також здійснення характеристики осіб, що вчиняють погрози застосування фізичного насильства автору вдалось дійти наступних висновків: погрозою застосування фізичного насильства є дії злочинця, що спрямовані на залякування, без фізичного контакту з потерпілим, що мають на меті вплинути на психо-емоційний стан потерпілого з метою досягнення бажаного злочинного результату; злочини пов'язані із погрозою застосування фізичного насильства (психічним насильством) є за своєю сутністю досить небезпечними, оскільки хоч і не наносять миттєвої фізичної шкоди особі, але мають на меті досягнення злочинних результатів, що шкодять інтересам потерпілого та членам його сім'ї; вчення про особу злочинця, передбачає певний набір якостей та характеристик, що притаманні лише злочинцю саме вказаного типу, оскільки для вчинення злочинів у такий спосіб особі повинен бути притаманний певний тип поведінки та соціальні чинники, що його на вчинення злочину наштовхнули.

Література

1. Алексеев А.И. Криминология : курс лекцій / А.И. Алексеев. – М. : Щит-М, 1999. 340 с., с. 229–230.
2. Гилинский Я.И. Криминология. Теория, история, эмпирическая база, социальный контроль : курс лекцій / Я.И. Гилинский. – СПб. : Питер, 2002. – 384 с.
3. І.І. Гуня – Види насильства в Кримінальному праві//– [електронний ресурс] – режим доступу: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKewiLgYKDoLrYAhWkAJokHe35DrEQFggnMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.irbis-nbuv.gov.ua%2Fcgi-bin%2Firbis-nbuv%2Fcgiirbis_64.exe

4. Насильственная преступность / под. ред. В. Н. Кудрявцева и А. В. Наумова. – М. : Изд-во «Спарк», 1997. – 139 с., с. 50–51.

5. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 07.02.2003 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» – [електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03/print1454507280369697>

6. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 30.05.2008 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» – [електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>

7. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 06.11.2009 року «Про судову практику у справах про злочини проти власності» – [електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>

8. Злочинність в Україні: опублікована шокуюча статистика за 2017 рік – [електронний ресурс] – режим доступу: <http://expres.ua/news/2017/09/05/260751-zlochynnist-ukrayini-opublikovana-shokuyucha-statystyka-2017-rik>

9. Попович О.В. Соціально-психологічна характеристика особистості злочинця / О.В. Попович // Часопис Київського університету права. – С. 313–31, с. 315.

10. Зелинский А. Ф. Криминальная психология / А. Ф. Зелинский. – К.: Научно-практическое издание: Юриком Интер, 1999. – 240с. с. 170–171

11. Феномен гвалтівника. У столиці затримано серійного гвалтівника. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://31.28.163.22/?kyivnews=22298>

Анотація

Волошина Ю. В. Характеристика осіб, що вчиняють погрози застосування фізичного насильства. – Стаття.

В статті здійснено спробу кримінологічної характеристики злочинців, що досягають злочинного результату у спосіб погроз застосування фізичного насильства та обґрунтовано теоретичні і практичні висновки.

Ключові слова: «фізичне насильство», «погроза», «насильницькі злочини», «злочин» «особа злочинця», «кримінологічна характеристика».

Аннотация

Волошина Ю. В. Преступления, связанные с применением угроз физического насилия: общая характеристика. – Статья.

В статье предпринята попытка криминологической характеристики преступников, достигающих преступного результата способом угроз применения физического насилия и обоснованы теоретические и практические выводы.

Ключевые слова: «физическое насилие», «угроза», «насильственные преступления», «преступление» «личность преступника», «криминологическая характеристика».

Summary

Voloshyna Yu. V. Crimes relating to the exercise of physical violence: general characteristics. – Article.

The article attempts to criminological characteristics of criminals who achieve a criminal result in the way of threats of the use of physical violence and substantiated theoretical and practical conclusions.

Key words: “physical violence”, “threat”, “violent crime”, “crime” “person of the offender”, “criminological characteristic”.